

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Σύγχρονες τάσεις και παράδοση

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ

It is here supported the rather challenging view that Modern Linguistics, esp. as applied in language teaching, returns back to some traditional linguistic views (textual analysis, emphasis on written language and Semantics, a panchronic approach to the language etc), reconsidered from a new point of view.

Τα τελευταία χρόνια (από την μεταπολίτευση και εντεύθεν) παρακολουθούμε μια αξιόλογη προσπάθεια εκσυγχρονισμού τού τρόπου διδασκαλίας τής νεοελληνικής γλώσσας τόσο στην Α'βάθμια όσο και στην Β'βάθμια Εκπαίδευση. Η σειρά τών βιβλίων «*Η γλώσσα μου*» στο Δημοτικό και η αντίστοιχη σειρά «*Νεοελληνική γλώσσα*» (3 τεύχη κι ένα «βιβλίο τού καθηγητή») στο Γυμνάσιο αποδεικνύουν εμπράκτως κάποιες νέες τάσεις κι ένα διαφορετικό πνεύμα που τείνει να διαμορφωθεί στον σχολικό χώρο ως προς την διδασκαλία τής μητρικής γλώσσας.

Γραπτώς και προφορικώς έχω, επανειλημμένως, χαιρετίσει και δεν παρέλειψα ποτέ να ενθαρρύνω τέτοιες εκσυγχρονιστικές τάσεις στην σχολική διδασκαλία τής γλώσσας, όσο βεβαίως οι τάσεις αυτές ανταποκρίνονται στα νεότερα διδάγματα τής επιστήμης, όσο αξιοποιούν την προηγούμενη αναντικατάστατη πείρα και όσο ενεργοποιούν τα θετικά στοιχεία τής παραδόσεως τα οποία άλλωστε διαφοροποιούν κάθε γλώσσα και καθορίζουν τα ιδιαίτερα στοιχεία τής διδασκαλίας τής.

Το γεγονός ότι ανάλογα εγχειρίδια (πολύ υψηλότερης επιστημονικής στάθμης, είναι αλήθεια) χρησιμοποιούνται σήμερα για την διδασκαλία τόσο τής μητρικής όσο και τών ξένων γλωσσών (με αυτονόητες διαφορές από τους διαφορετικούς σκοπούς που επιδιώκονται αντιστοίχως) σε όλες τις προηγμένες χώρες δείχνει νομίζω πως βρισκόμαστε κι εμείς σε σωστό δρόμο. Άλλωστε —γιατί να το κρύψουμε;— τα ξένα σχολικά βιβλία είναι φανερό πως έχουν αποτελέσει εν πολλοίς και τα πρότυπα τών δικών μας βιβλίων με τις απαραίτητες προσαρμογές στις ανάγκες τής δικής μας γλώσσας. Ωστόσο θα ήθελα μια για πάντα να τονίσω το εξής, ότι και στην σύνταξη τέτοιων σχολικών βιβλίων και στην εν γένει διδασκαλία τής γλώσσας μας στο Σχολείο, δεν πρέπει ποτέ να μας διαφεύγει η *ιδιαιτερότητα* τής ελληνικής γλώσσας, η *ιδιάζουσα* ιστορική παρουσία και εξέλιξη τής Ελληνικής τόσο στο λεξιλόγιο όσο και στη γραμματικοσυντακτική της δομή που υπαγορεύει γλωσσολογικώς και επιβάλλει διδακτικώς συνεχή αναγωγή, σύνδεση και

ενεργοποίηση στοιχείων της διαχρονικής διαστάσεως της ελληνικής γλώσσας.

Όσοι διδάσκουν τα βιβλία αυτά στα σχολεία της Μ. Εκπαιδεύσεως γνωρίζουν ποιές θετικές και ποιές αρνητικές πλευρές εμφανίζουν στην εφαρμογή τους τα βιβλία που χρησιμοποιούνται για την διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας στο Γυμνάσιο. Εγώ θα επιχειρήσω εδώ να σκιαγραφήσω και να σχολιάσω τα εξής σημεία: α) Ποιές γλωσσολογικές απόψεις ή «αρχές» —ρητές ή λανθάνουσες— οδήγησαν διεθνώς στην σύνταξη αυτού του τύπου των εγχειριδίων για την διδασκαλία της μητρικής γλώσσας· β) Κατά πόσον οι αρχές αυτές έχουν τηρηθεί και αξιοποιηθεί στα δικά μας σχολικά βιβλία· γ) Ποιές είναι οι τρέχουσες σήμερα απόψεις και προβληματισμοί των γλωσσολόγων για την σπουδή της γλώσσας και σε ποιά σχέση βρίσκονται οι νέες αυτές θέσεις με τις παραδοσιακές αρχές αναλύσεως και διδασκαλίας της γλώσσας στο σχολείο.

1. Γλωσσολογικές αρχές

Με την εμφάνιση και διάδοση της *Νεότερης* (*Σύγχρονης* ή *Μοντέρνας*) γλωσσολογίας από την τρίτη 10ετία του αιώνα μας άρχισαν σταδιακά να αναθεωρούνται ορισμένες βασικές αρχές της παλιότερης (ή «παραδοσιακής/σχολικής») γραμματικής και να υποκαθίστανται από νέες. Τα κυριότερα από τα νέα διδάγματα της γλωσσικής επιστήμης που επηρέασαν τόσο την ανάλυση όσο και την διδασκαλία της γλώσσας, και, φυσικά, την γενικότερη σύλληψη και προσέγγισή της ήταν:

(i) *Η συγχρονική αρχή*. Η έμφαση στην *συγχρονική* σπουδή της γλώσσας, δηλ. η μελέτη της γλώσσας ως *συστήματος λειτουργιών* (και όχι μεμονωμένων στοιχείων), μέσα σε *συγκεκριμένο χρόνο* (και όχι στην ροή του χρόνου). Η έμφαση δηλ. στο «είναι» και όχι στο «γίγνεσθαι» της γλώσσας. Ένας *αντι-ιστορισμός* στην αντιμετώπιση της γλώσσας είναι, θα λέγαμε, το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της προσεγγίσεως.

(ii) *Η αρχή της προτάξεως του προφορικού λόγου*. Η μεταφορά του κέντρου βάρους από τον γραπτό στον *προφορικό λόγο*. Διδάσκεται και προβάλλεται η άποψη πως κατ'εξοχήν γλώσσα είναι *ό,τι μιλούν* κι όχι *ό,τι γράφουν* οι άνθρωποι. Ο προφορικός λόγος θα πρέπει να μελετηθεί και να διδαχθεί κατά κύριον λόγο.

(iii) *Η περιγραφική αρχή*. Δεν νοούνται ούτε επιτρέπονται ρυθμιστικές παρεμβάσεις των γραμματικών στον καθορισμό των στοιχείων που συνιστούν μια γλώσσα. Έργό του γραμματικού (γλωσσολόγου) είναι η *περιγραφή* και, όσο είναι δυνατόν, η *ερμηνεία* των γλωσσικών φαινομένων — όχι η ρυθμιστική ή κανονιστική παρουσίασή τους.

(iv) *Η αρχή της ενιαίας γραμματικής δομής*. Η γραμματική θεωρείται *ενιαία*. σ' αυτήν περιλαμβάνονται από κοινού η φωνολογία, η μορφολογία, η σύνταξη και το λεξιλόγιο (σημασιολογία), μολονότι στην πράξη παραμελείται — ιδίως από τον αμερικανικό δομισμό — η σημασιολογική πλευρά της γλώσσας.

(v) *Η αναλυτική αρχή*. Γίνεται αυστηρά, συστηματική διάκριση των ελαχίστων συστατικών (*μονάδων*) και των *επιπέδων* της γλώσσας. (Εισάγονται οι διακρίσεις *φθόγγων* και *φωνημάτων*, *λέξεων* και *μορφημάτων* κ.ο.κ.).

(vi) *Η επικοινωνιακή αρχή*. Τονίζεται η υφή και λειτουργία της γλώσσας ως *σημειακού συστήματος* μέσω του οποίου επιτυγχάνεται η *επικοινωνία* των μελών μιας γλωσσικής κοινότητας (ομάδας, λαού, έθνους). Έτσι η διάκριση *λόγου* και *ομιλίας* (κοινωνικής και ατομικής πλευράς της γλώσσας) είναι φυσική συνέπεια μιας τέτοιας θεωρήσεως της γλώσσας.

(vii) Η αρχή της γλωσσικής σχετικότητας. Προβάλλεται η ιδιαιτερότητα της δομής κάθε φυσικής γλώσσας («γλωσσικός σχετικισμός») και η ανάγκη περιγραφής της εξ ορισμού διαφοροποιημένης δομής κάθε (φυσικής) γλώσσας χωρίς αξιολογικές τοποθετήσεις.

Απ' όσα ελέχθησαν είναι, νομίζω, σαφές ότι η γενικότερα παρατηρούμενη στάση (σε σύγχρονες γραμματικές και γλωσσικά, εν γένει, εγχειρίδια του σχολείου) να περιγραφεί η σημερινή (σύγχρονη) δομή του προφορικού κυρίως λόγου μιας γλώσσας με ενιαία θεώρηση της γραμματικοσυντακτικής δομής της και ανάλυση των μονάδων (και συνόλων) που συνθέτουν την ιδιαίτερη υφή της είναι άμεση απόρροια και εφαρμογή των αντιστοιχών αρχών και της «αναλυτικής νοοτροπίας» της σύγχρονης γλωσσικής επιστήμης.

2. Εγχειρίδια διδασκαλίας της νεοελληνικής γλώσσας

Μερικές από τις αρχές που αναφέρθηκαν αναγνωρίζονται, σε γενικές γραμμές, και στην σειρά των βιβλίων «Νεοελληνική γλώσσα». Σημειώνω, πάντως, πως πουθενά — ούτε στο «βιβλίο του καθηγητή» — δεν μπόρεσα δυστυχώς να βρώ μια θεωρητική τοποθέτηση ή έστω κάποιες διευκρινήσεις ως προς τις επιστημονικές - γλωσσολογικές αρχές που ακολουθήθηκαν στην σύνταξη αυτών των βιβλίων. Μερικές παραπομπές σε γλωσσολογικά έργα, όπως λ.χ. του Martinet ή το δικό μου («Θεωρητική Γλωσσολογία»), δεν καλύπτουν την έλλειψη που επισημαίνω. Αντιθέτως, βρίσκω πολύ χρήσιμες τις εκτενείς παρατηρήσεις και οδηγίες που δίδονται στον καθηγητή για το πώς ενδείκνυται να διδαχθούν αυτά τα βιβλία. Προφανώς οι συντάκτες των βιβλίων αυτών είναι περισσότερο έμπειροι φιλόλογοι με παιδαγωγικό εξοπλισμό και πείρα στην διδασκαλία της γλώσσας καθώς και κάποια γλωσσολογική ενημέρωση μάλλον παρά ειδικοί γλωσσολόγοι.

Οπωσδήποτε, μέσα στις 800 περ. σελίδες των τριών τευχών (τόμων) της «Νεοελληνικής γλώσσας» που διδάσκονται σήμερα στις τρεις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου επιτυγχάνεται μια ικανοποιητική επαφή του μαθητή με την δομή της νεοελληνικής γλώσσας σε μορφοσυντακτικό, λεξιλογικό και ορθογραφικό ακόμη επίπεδο μαζί με κάποια στοιχειώδη γνώριμία με μερικές βασικές έννοιες (και όρους) της νεότερης ανάλυσης της γλώσσας. Μολονότι δέ ο τρόπος που αντιμετωπίζεται στα βιβλία αυτά η δομή της γλώσσας μας σε πολλά σημεία δεν απομακρύνεται από τα δεδομένα της παλιότερης σχολικής γραμματικής, εν τούτοις ως πρόθεση και ως μορφική (έστω και επιφανειακή) παρουσίαση φέρουν ένα άλλο πνεύμα στην προσέγγιση της μητρικής γλώσσας, που ανεβάζει, νομίζω, τα βιβλία αυτά στην συνείδηση τόσο των διδασκόντων όσο και των διδασκόμενων. Στην φάση που διανύουμε ό,τι προέχει, νομίζω, είναι «να μην εκθέσουμε» αυτή την νοοτροπία και μέθοδο προσεγγίσεως της γλώσσας χωρίς όμως και να υπερεκτιμήσουμε την αποδοτικότητά της. Επιδίωξή μας, φυσικά, θα είναι να μεγιστοποιήσουμε την απόδοσή της, πράγμα που θα επιτευχθεί ανάλογα με το πόσο έτοιμοι και πρόθυμοι είμαστε να αναγνωρίσουμε τις αδυναμίες, τις ελλείψεις και τα σφάλματα ακόμη που υπάρχουν και να τα άρουμε. (Ας ελπίσουμε μάλιστα ότι δεν θα συμβεί εδώ ό,τι συνέβη με την διδασκαλία των αρχαίων Ελληνικών: από τη μια δηλ. να αναγνωρίζουμε ευρύτερα την ανάγκη επαναφοράς της διδασκαλίας του αρχαίου ελληνικού λόγου στο Γυμνάσιο κι από την άλλη να θεωρούμε πως θίγονται από την επαναφορά η πρόοδος και η προοδευτικότητά μας και, το χειρότερο, να θεωρούμε ότι δεσμευόμαστε να μετατρέψουμε σε πράξη ό,τι διαπιστώνουμε θεωρητικά ως ανάγκη).

Συγκεκριμένα, ως θετική προσφορά τών βιβλίων αυτών στον εκσυγχρονισμό τής διδασκαλίας τής γλώσσας μας θεωρώ κυρίως:

(i) Την προσέγγιση τών γλωσσικών φαινομένων με αφετηρία την ενότητα λόγου που ονομάζουμε *κειμένο*.

(ii) Την *ενοποιημένη διδασκαλία* τής δομής τής γλώσσας (γραμματικής, συντάξεως και λεξιλογίου) – αντίθετα προς την παλιότερη στεγανοποίηση τών επιπέδων τής (άλλο μάθημα η γραμματική, άλλο το συντακτικό κ.λπ.).

(iii) Την έμφαση στην *συντακτική δομή* τής γλώσσας.

(iv) Την *σύνδεση* τής γλώσσας με θέματα τής καθημερινής ζωής και με τις πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας.

(v) Την προσπάθεια να υπάρξουν οι προϋποθέσεις για μια βαθύτερη κατανόηση τής δομής και τής λειτουργίας τής γλώσσας και, κυρίως, για την ανάπτυξη ικανοτήτων *δημιουργικής χρήσεως* τής γλώσσας.

Στα αρνητικά στοιχεία τών βιβλίων αυτών θα κατελόγιζα κυρίως:

(i) Ότι δέν δίδεται στον μαθητή *συνολική εικόνα* τής δομής τής γλώσσας του, αφού η γραμματικοσυντακτική δομή διδάσκεται αποσπασματικά, κομματιασμένη σε μικροενότητες (μικροδομές) που δεν είναι – στον μαθητή τουλάχιστον – φανερό πως συνδέονται μεταξύ τους συναπαρτίζοντας ένα ενιαίο σύστημα. Επίσης με τον τρόπο αυτόν ο μαθητής δέν αποκτά την απαιτούμενη εξοικείωση μ' ένα «βιβλίο αναφοράς», στο οποίο να μπορεί πάντοτε να ανατρέχει.

(ii) Οι γραμματικοσυντακτικές αναφορές γίνονται σήμερα κατ' ανάγκην στην υπάρχουσα σχολική γραμματική και στο υπάρχον συντακτικό που είναι όμως γραμμένα με παραδοσιακό, συμβατικό τρόπο, συχνά τελείως διαφορετικό στο πνεύμα και στο γράμμα (εννών την ορολογία) από τα βιβλία που χρησιμεύουν ως βάση τής γλωσσικής διδασκαλίας.

(iii) Δέν αξιοποιείται γλωσσολογικώς η έννοια και ο ρόλος του *κειμένου*. Το κείμενο χρησιμεύει απλώς ως αφετηρία για μερικά παραδείγματα και κάποιες παρατηρήσεις που δεν είναι πάντοτε γλωσσικές. Γενικά η γλωσσική διδασκαλία γίνεται, κατά κανόνα, *ερήμην* τού κειμένου.

(iv) Συχνά η *διαφορά* στην πραγμάτευση τών γλωσσικών φαινομένων από την παραδοσιακή σχολική γραμματική είναι όχι μια βαθύτερη και μεθοδικότερη αντιμετώπιση τού γραμματικού υλικού κατά επιστημονικότερο – δηλ. αποκαλυπτικό τής ουσίας – τρόπο, αλλά μια απλή μορφική ή φορμαλιστική αναδιατύπωση γνωστών πραγμάτων.

(v) Γενικότερα, λείπει αισθητά μια πιό ουσιαστική και ερμηνευτική προσέγγιση τών διδασκομένων. (Τί σημαίνει λ.χ. και τί εξυπηρετεί η ανάλυση σε σύνολα, σε ποιά ευρύτερα πλαίσια εντάσσεται και τί εναλλακτικές λύσεις υπάρχουν; Τί σημαίνει η δυνατότητα αναδιατάξεως τών όρων μιας προτάσεως και πώς ερμηνεύεται; κ.ο.κ.).

Γενικά, φοβάμαι πως συχνά η συσσωρευμένη, σκόρπια ύλη (όταν μάλιστα δέν υποστηρίζεται και από καλοδιαλεγμένες ασκήσεις) δημιουργεί την αίσθηση τών δέντρων που κρύβουν το δάσος όπως, ενίοτε δημιουργείται η εντύπωση πως «ώδινεν ὄρος, τό δ' ἔτεκε μῦν».

3. Σύγχρονοι γλωσσολογικοί προβληματισμοί

Στην χώρα μας, το έχω ξαναπεί, έχοντας σπαταλήσει πολύτιμο χρόνο και, κυρίως, πολύτιμες δυνάμεις στο «γλωσσικό μας ζήτημα» (την σημασία της επιλύσεως του οποίου είμαι ο τελευταίος που θα αμφισβητούσα), μόλις τα τελευταία χρόνια αρχίσαμε – με μεγάλη καθυστέρηση – να αντιμετωπίζουμε σοβαρά το καιριο πρόβλημα της διδασκαλίας της γλώσσας μας στο σχολείο. Έτσι συμβαίνει, μοιραία, άλλοτε μόνον να έχουμε την αίσθηση πως «ανακαλύπτουμε τον κόσμο» εκεί που πρόκειται για τετριμμένες γνώσεις που αποτελούν τρέχον νόμισμα, άλλοτε δέ πάλι εκείνο που εμείς θεωρούμε πρωτότυπο και νέο και ισχύον διαπιστώνουμε, εκ τών υστέρων συνήθως, πως έχει επιστημονικά ξεπεραστεί και αντικατασταθεί με κάτι άλλο.

Από της πλευράς αυτής θα ήταν σκόπιμο, νομίζω, να θίξουμε επιτροχάδην ορισμένους προβληματισμούς που έχουν αναπτυχθεί στην επιστημονική ανάλυση και διδασκαλία της γλώσσας τα τελευταία χρόνια, προβληματισμούς που ενδιαφέρουν ιδιαίτερος γιατί επιστημολογικώς έχουν το εξής σταθερό χαρακτηριστικό: επανέρχονται σε αρχικές, παλιές, παραδοσιακές θέσεις, τις οποίες επαναφέρουν στο προσκήνιο του ενδιαφέροντος με νέο περιεχόμενο, με νέο πνεύμα και από νέα οπτική γωνία. Πρόκειται για ένα είδος «γραμματικής ανακυκλώσεως» που επιβεβαιώνει το κύρος της παραδόσεως και τις δυνατότητες δημιουργικής αξιοποίησής της. Συγκεκριμένα, οι τελευταίες αυτές γλωσσολογικές θέσεις μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

(i) Επιστροφή στο *κειμένο*. Η σπουδή της γραμματικής ξεκίνησε, όπως είναι γνωστό, από το *κειμένο*. Ας θυμηθούμε τον ορισμό της γραμματικής που έδωσε ο πρώτος συντάκτης γραμματικής, ο Διονύσιος ο Θραξ: «Γραμματική ἐστὶν ἐμπειρία τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λεγομένων. Μέρη δὲ αὐτῆς ἐστὶν ἕξ: Πρῶτον, ἀνάγνωσις ἐντριβῆς κατὰ προσῳδίαν. Δεύτερον, ἐξήγησις κατὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας ποιητικούς τρόπους κ.ο.κ.». Η παραδοσιακή γραμματική στρέφεται γύρω από την *λέξη* της οποίας τις μεταβολές μελετά η ιστορικοσυγκριτική γραμματική, ο δε δομισμός αργότερα μελετά τα ελάχιστα συστατικά της (φωνήματα, μορφήματα, φωνολογικά/σημασιολογικά χαρακτηριστικά). Το βάρος στην *πρόταση* πέφτει κυρίως με την θεωρία της γενετικής-μετασχηματιστικής γραμματικής (δεκαετία του '60). Σήμερα το ενδιαφέρον της γλωσσολογίας έχει στραφεί, σε μεγάλο βαθμό, στο *εκφώνημα*, στην *πρόταση εν κειμένω*, στις δια-προτασιακές και υπερ-προτασιακές σχέσεις· δηλ. στο *κειμένο*. Γιατί τί άλλο είναι ο λόγος (γραπτός και προφορικός) στην καθημερινή μας επικοινωνία από ένα *κειμένο στρατηγικά οργανωμένο* (δηλ. με συγκεκριμένες προθέσεις, σχέδιο, τακτική και στόχους) έτσι ώστε να οδηγήσει τον αποδέκτη του (ακροατή/αναγνώστη) στην *επιδιωκόμενη στάση* ή *δράση* (αποδοχή τών λεγομένων, συνεργασία, συγκεκριμένες πράξεις κ.λπ.); Η αποτελεσματικότητα, επάρκεια και καταλληλότητα όμως ενός κειμένου θα εξαρτηθεί από την δομή του, ήτοι την *συνεκτικότητα* (νοηματική αλληλουχία), την *συνοχή* του (μορφική αλληλουχία), την δόμησή του κατά τρόπον που να ανταποκρίνεται στις επιδιώξεις του δημιουργού του κειμένου (*προθετικότητα*) και τις προσδοκίες του αποδέκτη του κειμένου (*αποδεκτικότητα*), την προσαρμογή του με την εξωτερική πραγματικότητα και τις συνθήκες επικοινωνίας (*καταστασιακότητα*), τον υψηλό ή χαμηλό βαθμό *πληροφορητικότητας*, την σχέση του με συναφή κείμενα (*διακειμενικότητα*) κ.λπ. Ξαναγυρίζουμε, λοιπόν, στην *Ρητορική*; Ναι, με άλλο όμως περιεχόμενο και σκοπό: Να αναλύ-

σουμε και να διδάξουμε σωστά τους μηχανισμούς επικοινωνίας του ανθρώπου. Πώς επιτυγχάνεται ακριβώς η συνεκτικότητα και η συνοχή ενός κειμένου, ποιός είναι ο ρόλος των επιλογών (συντακτικών, λεξιλογικών κ.λπ.), ποιά η σημασία του ενδοκειμενικού και του εξωκειμενικού περιβάλλοντος. Πώς οργανώνεται και πώς αναλύεται το μήνυμα (καθημερινό, επιστημονικό, λογοτεχνικό) σύμφωνα με τις προθέσεις του δημιουργού και τις δυνατότητες αποδοχής του εκ μέρους του ακροατού, σύμφωνα με το ποσό (υψηλό ή χαμηλό) πληροφοριών του μηνύματος και τις σχέσεις εντός και εκτός του κειμένου. Μηχανισμοί όπως η συνειδητή επανάληψη στοιχείων ή η ελλειπτικότητα του λόγου, ο επιτονισμός και η προβολή ή η εστίαση στοιχείων, η δείξη, η αναφορά, η άμεση ή έμμεση προσέγγιση της πληροφορίας, η περιγραφική ή βιωματική εκφορά της, η τροπικότητα (τρόποι παρουσιάσεως της πληροφορίας) κ.λπ. είναι αυτοί που ρυθμίζουν, τελικά, την γλωσσική μας επικοινωνία και οποιαδήποτε δημιουργική της έκφραση (έκθεση ιδεών, δοκίμιο κ.τ.ό.).

(ii) *Επιστροφή στον γραπτό λόγο.* Η έμφαση στο κείμενο επαναφέρει στο προσκήνιο το ενδιαφέρον για τον γραπτό λόγο. Είναι γνωστή η στάση της παλιότερης γραμματικής σπουδής (παραδοσιακής και ιστορικοσυγκριτικής) που συγκέντρωνε το ενδιαφέρον της σε μόνη την περιγραφή του γραπτού λόγου. Η στάση αυτή αναθεωρήθηκε πλήρως, όπως είδαμε, στις πρώτες φάσεις της νεότερης γλωσσολογίας που στηρίχθηκε στην προφορική κυρίως μορφή του λόγου. Χωρίς να αμφισβητείται η σπουδαιότητα του προφορικού λόγου, ήδη σημειώνεται στροφή στην μελέτη των γλωσσικών σχέσεων όπως εμφανίζονται μέσα στην ευρύτερη ενότητα που συνιστά το *γραπτό κείμενο*. Η στροφή αυτή επίσης δέν είναι άσχετη και προς το ενδιαφέρον που επιδεικνύεται σήμερα από την γλωσσολογία για το *λογοτεχνικό κείμενο* που είναι κατ' εξοχήν μορφή γραπτού λόγου.

(iii) *Επιστροφή στην γραμματική.* Η θέση της γραμματικής στην διδασκαλία της γλώσσας πέρασε ιστορικά διάφορες φάσεις. Ξεκίνησε από την «τεχνολογία» των αρχαίων, όπου κείμενο και γραμματική δομή (αναγνώριση των γραμματικών στοιχείων) συνεξετάζονταν. Ακολούθησε μια αποκλειστικώς γραμματική αντιμετώπιση της διδασκαλίας της γλώσσας (παραδοσιακή γραμματική), για να αντικατασταθεί κι αυτή από μίαν αντίληψη *α-γραμματικής* (ή *αντι-γραμματικής*) διδασκαλίας της γλώσσας με αποκλειστικό ενδιαφέρον το κείμενο. Σήμερα διαπιστώνεται πως καμία γλωσσική διαδικασία δέν μπορεί να ερμηνευθεί χωρίς βαθύτερη κατανόηση των γλωσσικών (γραμματικο-συντακτικών) μηχανισμών που απαρτίζουν και καθορίζουν την επικοινωνία μας σε μεγαλύτερες ενότητες λόγου. Η κειμενική μελέτη της γλώσσας αναφέρεται συγχρόνως στην χρήση και αξιοποίηση των γραμματικοσυντακτικών και σημασιολογικών μέσων στην γλωσσική επικοινωνία. Έτσι ο περίφημος γλωσσολόγος R. Jakobson έφθασε να μιλά όχι μόνο για «*γραμματική της ποίησης*» αλλά και για «*ποίηση της γραμματικής*».

(iv) *Επιστροφή στην σημασία.* Ένα άλλο διακριτικό γνώρισμα της σύγχρονης αντιμετώπισης της γλώσσας είναι ακριβώς η όλο και μεγαλύτερη έμφαση στον παράγοντα της σημασίας. Παρατηρείται κι εδώ μια επιστροφή στον εξέχοντα ρόλο που έπαιζε η σημασία στην παραδοσιακή προσπέλαση της γλώσσας. Ο δομισμός που υπήρξε στο σύνολό του *μορφολογική* αντιμετώπιση της γλώσσας με παρα-μερισμό η περι-ορισμό της σημασίας, έχει σήμερα υπερκεραστεί από τάσεις που δίνουν στην σημασία (και στην σημασιολογία) το προβάδισμα. Είναι δε τόσο έντονη η τάση αυτή που επιτρέπει να μιλάμε — όχι χωρίς κάποια αρνητική συνυποδήλωση — για «*παν-σημασιολογισμό*» στην σύγ-

χρονη γλωσσολογική ανάλυση.

(v) Επιστροφή στην *διαχρονική διάσταση* των γλωσσικών φαινομένων. Η *ιστορική* (ή *ιστοριστική*) στάση στην μελέτη των φαινομένων γλώσσας, η μετέπειτα γνωστή ως *διαχρονική* εξέταση τής γλώσσας, αφού πέρασε από έντονη αμφισβήτηση τής μεθοδολογίας και τής εν γένει χρησιμότητάς της από τους οπαδούς τής νεότερης, *συγχρονικής* λεγομένης γλωσσολογίας, έχει από καιρό «νομιμοποιηθεί» και πάλι. Σήμερα ο συνδυασμός των δύο θεωρήσεων —συγχρονικής και διαχρονικής—, ό,τι ονομάζουμε *παγχρονική* θεώρηση τής γλώσσας αποτελεί γενικότερο αίτημα. Προσωπικά, πιστεύω πως το κυριότερο —και δυσκολότερο ίσως— πρόβλημα στην διδασκαλία τής μητρικής (νεοελληνικής) μας γλώσσας είναι πώς θα αντιμετωπίσουμε σωστά και θα αξιοποιήσουμε δημιουργικά αυτή την *διαχρονική* διάσταση τής ελληνικής γλώσσας στην *συγχρονική* της παρουσία.

(vi) Επιστροφή στην *ερμηνευτική* προσπέλαση τής γλώσσας. Το τελευταίο μέρος τής Γραμματικής τού Διονυσίου τού Θρακός, το αίτημα για «*κρίση*» ή *ερμηνεία* των λεγομένων («δὲ δὴ κάλλιστόν ἐστι τῶν ἐν τῇ Τέχνῃ»), αποτελεί και σύγχρονο στόχο τής γλωσσολογικής έρευνας. Έχοντας περάσει από την *ρυθμιστική/κανονιστική* θέση τής παραδοσιακής γραμματικής στην *περιγραφική* γραμματική τής νεότερης γλωσσολογίας που εξακολουθεί να ισχύει στην ανάλυση τής γλώσσας, ο απαιτητικότερος στόχος τής γλωσσικής επιστήμης δέν έπαυσε να είναι η *ερμηνεία* των γλωσσικών φαινομένων. Το ό-τι, εξάλλου, η γενετική-μετασηματιστική θεωρία λ.χ. συλλαμβάνει διαφορετικά την ερμηνεία απ' ό-τι, ίσως, η κειμενογλωσσολογία δέν αναιρεί αυτό τούτο το γεγονός τής αναζητήσεως μιας ερμηνείας.

(vii) Επιστροφή στην αναζήτηση *καθολικών* δομών τής γλώσσας. Τέλος, σήμερα έ-χει δημιουργηθεί μια πολύ πιο σύνθετη θεώρηση τής γλώσσας. Στο παλιότερο δίλημμα αν η γλώσσα αποτελείται από καθολικά στοιχεία («γλωσσικός καθολικισμός») που πρέπει να αναζητηθούν σε κάθε γλώσσα (παραδοσιακή γραμματική) ή από τελείως ιδιαίτερες σε κάθε γλώσσα δομές («γλωσσικός σχετικισμός») όπως υπεστήριξε ο δομισμός, η απάντηση σήμερα είναι πως υπάρχουν στοιχεία που ενώνουν όλες τις ανθρώπινες γλώσσες (*καθολικά*) και συγχρόνως πολλά άλλα που τις χωρίζουν και τις διαφορίζουν (*ειδικά χαρακτηριστικά*). Η γλώσσα και η εν γένει γλωσσική επικοινωνία τού ανθρώπου — όπως και ο ίδιος ο άνθρωπος — είναι ένας εξαιρετικά σύνθετος, λεπτός και αυτόνομος οργανισμός με κύριο χαρακτηριστικό την δημιουργική ικανότητα που κάνει ώστε να μπορεί να ανταποκρίνεται σε κάθε επικοινωνιακή ανάγκη. Ένας τέτοιος όμως οργανισμός δέν μπορεί να ρυθμίζεται από υπεραπλουστευτικά ψευδοδιλήμματα τού τύπου «αναλογία - ανωμαλία», «καθολικισμός - σχετικισμός» κ.τ.ό., τα οποία αποτελούν απαράδεκτους γλωσσικούς μονισμούς.

Συμπέρασμα

Οι επιστημονικές αναζητήσεις και οι προβληματισμοί στην γλωσσική επιστήμη των τελευταίων 15 ετών δείχνουν καθαρά μια τάση αναθεωρήσεως ορισμένων ακραίων ή μονιστικών θέσεων, μ'α γενικότερη τάση επανεκτιμήσεως τού αντικειμένου, των σκοπών και των μεθόδων ακόμη τής Νεότερης Γλωσσολογίας. Το χαρακτηριστικό είναι, όπως προσπάθησα να δείξω, ότι οι επανεκτιμήσεις αυτές — οι «επιστροφές» σε παλιότερες θέσεις — συχνά οδηγούν σε *παραδοσιακές θέσεις* — από καιρό ξεχασμένες ή παραμελη-

μένες μέσα στο γενικότερο κλίμα τού εκσυγχρονισμού και τής αναζητήσεως τού νεοτερικού, τού «μοντέρνου».

Η επιστροφή στο κείμενο, η έμφαση στον γραπτό λόγο, η έμφαση στην κατάκτηση τών γραμματικοσυντακτικών μηχανισμών τής γλώσσας με βάση το κείμενο και με συνεχή αναφορά στο σύστημα (μέσα από κατάλληλα «βιβλία αναφοράς»), η έμφαση στον σημασιολογικό παράγοντα, η παγχρονική σπουδή τής γλώσσας, η κατά το δυνατόν ερμηνευτική θεώρηση τής γλώσσας, η συνειδητοποίηση τού σύνθετου χαρακτήρα τής υφής τής γλώσσας από καθολικά αλλά και διαφοροποιημένα κατά γλώσσα στοιχεία είναι μερικά από τα γνωρίσματα τής «γραμματικής μετεξέλιξεως» που υφίσταται σήμερα η επιστημονική σπουδή τής γλώσσας. Στην πραγματικότητα, ανασύρουμε στην επιφάνεια και «ανακαλύπτουμε» εκ νέου στοιχεία που εσφράγισαν την παραδοσιακή προσέγγιση τής γλώσσας. Ο συνδυασμός τού νέου πνεύματος με το παραδοσιακό καταστάλαγμα είναι η λεπτή ισορροπία που άρχισε να επικρατεί στην επιστήμη τής γλώσσας και που πρέπει να περάσει και στην διδασκαλία τής γλώσσας στο σχολείο.

*Γεώργιος Μπαμπινιώτης
Τομέας Γλωσσολογίας
Πανεπιστήμιο Αθηνών*